

4. Победените деца

Женевската декларация за правата на детето и създаването на Съюза за закрила на децата в България



Фредерика Фройнд сред български селски деца

"Ние простираме ръка, просиме милост и молиме за помощ, за да се построят и издържат ясли, приюти и болници, в които да намерят милосърдна грижа, отхранване и възпитание всички нещастни деца, бъдещи граждани.

Кърмачетата плачат - нека им дадем майчина грижа. Децата боледуват, стенат и искат да живеят - нека ги приютим в болници. Децата са гладни - нека ги нахраним.

Спасете децата!"¹

4.1. Социална политика и благотворителност за деца в България до войните 1912 - 1918 г.

Съвкупността от формите на вниманието към детското здраве, социалната политика за децата и грижите за отделни групи деца: сираци, подхвърлени деца, безнадзорни деца, деца с проблеми в развитието си - и всички останали деца, които според нормите и представите в обществото нямат осигурено "нормално детство", създават мярката за мястото, което възрастните в обществото отделят на детето, ценността, която то представлява за тях. Важно място в постепенното създаване на тази мрежа от детски заведения, от професионалисти, които се занимават с деца и печат, който да изнася информация и поставя тези проблеми, заемат благотворителните дружества. Става дума не толкова за единични и крупни благотворителни актове - каквито също са необходими и важни, а повече за гъста мрежа от по-многобройни по състав благотворителни дружества, които осигуряват и трайна обществена ангажираност. Те ангажират множество хора извън професионалните кръгове, допринасят със средства и доброволен труд и в най-голяма степен развиват обществена чувствителност към неждаещи се от помощ хора.²

Държавни институции за сираци и изоставени деца в много европейски страни като Англия, Австрия и другаде се създават още през XVIII век.³ В началото отношението както към майките, така и към децата в тях е твърде сурово: след раждането децата обикновено са давани на отглеждане в селски семейства срещу заплащане от страна на държавата и по-късно се използват като работна сила. Постепенно обаче към тези центрове се създават родилни и детски клиники.⁴ През първата половина на XIX век се слага началото на законодателството, ограничаващо детския труд до неговата пълна забрана. Голяма роля за раз-

витието на това законодателство имат и различни благотворителни, и особено женски благотворителни организации.⁵ В тях през XIX век се включват множество учителки и допринасят с активното си гражданско участие и професионална компетентност за разширяването на обществения дебат за децата. В Русия също, където политическите сдружения през XIX век са извънредно ограничени, гражданската активност до голяма степен се базира върху благотворителните организации, където се включват множество жени.⁶

През втората половина на XIX век периметърът на грижите за децата продължава да се разширява. През втората половина на века са открити в Европа първите детски санаториуми. В началото на двадесети век във времето преди Първата световна война се провеждат и първите конгреси за закрила на децата.⁷ Обществените грижи за децата се превръщат в система, която създава своя регионална инфраструктура и се интегрира като важна страна на общинската политика. Моделите на общинските социални грижи за бременни жени, майки и бедни деца се разпространяват в цяла Европа. Тези водещи модели се пропагандират и в България:

"Изобицо грижите за децата във Виена са създали от този град една педагогическа Мека - пише пловдивският общински вестник в 1932 г. - в която идват на поклонение ежегодно хиляди хора от най-различни краища на света: Америка, Египет, Белгия, Дания, Германия, Англия, Япония, Франция, Холандия, Палестина, Чехия, Унгария, България и пр. Виена е столицата на детето!"⁸

Както детското здравеопазване, така и социалната политика за деца, се институционализират в България в края на XIX и началото на XX век в тясна връзка с практиката в Европа и с помощта на редица благотворителни инициативи. В средата на деветдесетте години на XIX век в Александровската болница София се създава детски сектор към Вътрешното отделение. През 1905 г. детският сектор в София се преустройва под ръководст-

вото на основателя на българската педиатрия проф. Стефан Ватев в детско отделение.⁹ През същата година е създаден и първият детски санаториум във Варна.

Създаването на детски заведения: отделение и по-късно на детска клиника и санаториум за деца не е чисто административен акт на отделяне от здравните грижи за възрастните. Така се поставя началото на по-систематично внимание и изследвания върху детското здраве и детските болести у нас. Самото обособяване на детското отделение изисква особени усилия и организация - децата не могат да ползват нито бельото и дрехите, нито храната на другите отделения, за тях са закупени и детски книги и играчки.¹⁰ Едва в 1924 г. отново с усилията на проф. Ватев в София се открива и първата здравносъветствателна станция (първообраза на днешните женски и детски консултации).¹¹

За по-непосредствено наблюдение и контрол на развитието на децата паралелно с обособяването на детско отделение в Александровската болница, по същото време в 1905 г. е учредена и институцията на т. нар. учител - лекари към училищата.¹² Тя е създадена в пряка връзка с безпокойството от високата заболяемост и смъртност, което се появява с по-системните изследвания и тяхното публикуване. Дейността на учител - лекарите обаче остава ограничена предимно в градовете. В тези няколко години, когато просветен министър е проф. Иван Шишманов, учебното дело се модернизира във всички свои степени, с което и общественото внимание към децата се засилва. Създадени са държавни курсове за детски учителки и съществуващата мрежа от детски градини също се разширява.¹³ При следващото правителство, съставено от Демократическата партия със законът от 1909 г. окончателно се доизгражда образователната система и се увеличава обхватът на подлежащите на задължително образование деца от училището.¹⁴

Засилената обществена "видимост" на децата в детски градини и особено в училищата, както и по-системните лекарски наблюдения над тях ведно с въздействието на европейската

практика съдействат в първите години на XX век българското общество да "открие" детската смъртност като социален проблем.¹⁵ Парламентарните дебати върху проектозаконите за женския и детски труд също концентрират вниманието към децата като обект на обществен интерес. Във връзка със закона за детския и женски труд, приет през 1905 г., се появява и необходимостта да се дефинира детската възраст, както и да се диференцира тя в зависимост от допускането в законодателството на детски труд в определени възрастови групи.¹⁶

Също в началото на века се появяват и първите проучвания върху храненето и облеклото на учениците.¹⁷ Тези проучвания са дело преди всичко на учители и лекари. Те са направени въз основа на възприетите вече в Европа количествени и качествени параметри на здравословното хранене на децата. Наличието на количествени и качествени показатели за ръст, тегло, гръдна обиколка и т. н., определящи нормите на развитие на детето, дават възможност да започнат системни изследвания на децата и в България. Но отново извън обсега на тези първи проучвания остават селските деца. Голяма част от тях все още не са обхванати от училището, а здравната помощ за тях е съвсем оскъдна. Законът за детския и женски труд с нищо не облекчава и трудовата заетост на селските деца, а последвалото социално законодателство (1917 - 1924), насочено към работещи юноши и майки с малки деца, което предвижда намален работен ден и отпуск по майчинство, не ползва практически селските деца и майки.¹⁸ Този закон обаче създава обществени нагласи към работещите деца, чрез които в следващите години в печата навлиза и темата за детския труд в домашното стопанство в земеделието.

Липсата на единна основа на отношението към децата в началото на двадесети век се вижда най-добре от законодателните постановления, отнасящи се до децата, родени извън брака. Законът забранява да се търси бащата на едно незаконородено дете. С това не само според обичайното право и съществуващите обществени нагласи, но и според съществуващото законода-

телство децата, родени извън брака, както и самите майки се поставят в неравностойно положение спрямо родените в брака деца.¹⁹

Разширяването на публичния дебат за децата в началото на двадесети век и изострянето на вниманието към тях в хода на обсъжданията на проектозаконите за женския и детски труд, хвърля светлина и върху някои групи деца, които преди това са били по-слабо забелязвани: безпризорни деца, деца, използвани като домашна прислуга и пр. Докато към децата - прислужници в печата се изразява съчувствие и възмущение от безчовечното отношение на някои господари към тях, в отношението към безпризорните деца доминира страхът от влиянието им върху "порядъчните деца", а не грижата за самите тях. Първите публични прояви, свързани с този проблем целят да предизвикат мерки, които да предпазят останалите деца от влиянието на улицата. Симптоматично е например заглавието на една статия, посветена на безпризорните деца в София: *"Софийските деца - голтаци и тяхното зловредно влияние върху учениците"*. В нея се говори за *"развалени деца"*, *"улични деца"*, *"деца - голтаци"* и пр.²⁰

Първите стъпки на държавните грижи за детското развитие и здраве се появяват успоредно с прехода на обществената благотворителност за деца към по-системна дейност. Тя надхвърля рамките на отделните прояви на милосърдие и добива по-организиран характер. Дълго време след Освобождението обществената благотворителност за децата е изпълнена от просветителския дух на Възраждането и образователния идеализъм на XIX век и е обърната преди всичко към подпомагане на бедни деца - момичета и момчета да продължат да учат.²¹ Едва в самия край на XIX век у нас възникват първите дружества - дело на учители, които специално си поставят за цел устройване на безплатни трапезарии за бедните ученици.²² Тези трапезарии се отличават от традиционните милосърдни форми по отношение на бедните деца. Те съдействат за проучванията на храненето на

учениците, изнасят своите наблюдения и разпространяват нормите на здравословното хранене на децата. Създава се мост между професионалната компетентност и познания и обществената благотворителност.

Отделни женски, християнски и други религиозни дружества също организират трапезарии, приюти за сираци, детски градини, професионални училища. С благотворителни инициативи за деца се отличават и някои общини: Варна, Пловдив, Търново и др.²³ През 1900 г. по инициатива на създаденото от софийски гражданки дружество "Евдокия" са открити и първите детски ясли за изоставени деца в София.²⁴

Английската, руска и американска благотворителност оказват силно въздействие за развитието на благотворителността за деца в България. Първите техни благотворителни прояви започват още преди Освобождението и се засилват по време на Руско-турската освободителна война. По-късно детското отделение на Александровската болница е обзаведено с помощта на съпругата на руския дипломат Бахметиев.²⁵ Непосредствено след Илинденското въстание тя организира голяма благотворителна акция в полза на децата на бежанците от Македония. Английската благотворителна мисия също доставя одеала и храни за децата на бежанците. По инициатива на ирландския благодетел Пиърс О'Махони в София се създава сиропиталище за деца от Македония и Одринско "Св. Патрик".²⁶ От това време води началото си и сиропиталище "Битоля", издържано по-късно от Македонския женски съюз, което също приютява повече от 100 деца.²⁷

До войните са създадени няколко сиропиталища, поддържани от женски дружества: "Княз Борис Търновски", "Битоля", "Родина", "Отец Паисий" и ясли със сиропиталище "Царица Елеонора". След войната, когато броят на сираците е много по-голям, те се обединяват в съюз, за да разширят и координират дейността си.²⁸

Както професионалистите лекари и учители, и учените, които се занимават с детското здраве и възпитание, така и чуждестранните благотворителни инициативи в началото на века съдействат за утвърждаването на модерната благотворителност за децата. Те се натъкват не толкова на липсата на традиция в благотворителността, колкото на липсата на достатъчно на брой трайно ангажирани с благотворителност хора и дружествена мрежа. В това отношение създаването на Българския женски съюз на границата на столетието има заслуга за създаване на дружествена мрежа от такъв тип, въпреки че благотворителната дейност за деца е само една страна от спецификата на женските дружества. Друго важно изискване на модерната благотворителност са специално подготвените за нейните цели личности.²⁹ Началото на тази подготовка се свързва у нас с дейността на българското дружество "Червен кръст" и с инициативите на царица Елеонора.³⁰ Независимо, че те не подготвят хора специално за благотворителност, предназначена за деца, тази подготовка е една от предпоставките при организирането на акции за подпомагане на нуждаещи се деца след Първата световна война.

Дружествената благотворителност е едно от постиженията на гражданското общество. Определяни днес като неправителствени и нестопански, като част от третия сектор, благотворителните дружества насочват общественото внимание към различни групи хора в беда. Те осигуряват на много други хора възможност да развият своята социална компетентност и да се чувстват обществено ангажирани и значими, като създават връзки между различни социални среди.³¹ Най-важната им функция е да променят мисленето на

хората и да им съдействат да се развиват като граждани.

В организационното развитие на благотворителността в България Илия Янулов разграничава четири исторически периода: първият, на единични прояви на милосърдие и "протегнатата ръка", вторият - на дружествена инициатива, трети период - на общинска социална политика, и най-накрая - четвъртият - на държавна социална политика. Според него всички тези форми не се противопоставят взаимно, а могат и трябва да съществуват паралелно и да си взаимодействат.³²

Независимо от това, че както Янулов, така и други автори виждат в благотворителните организации преди всичко етап към държавната социална политика и държавно обществено подпомагане, практиката показва, че благотворителността запазва своя самостоятелна роля. Връзките обаче между благотворителността и социалната политика са във от съмнение. Това взаимодействие е и посоката на развитие на социалните дейности в съвременния свят. Освен дейността на различни дружества и разширяването на общинската благотворителност, важна роля специално за развитието на благотворителността за деца изиграва институционализирането на педагогиката и педиатрията и тяхното преподаване и научни изследвания, и създаването на съответни университетски центрове и тяхната тясна връзка с лечебната и възпитателна дейност. Професорите по педиатрия и педагогика, както и много техни възпитаници лекари и учители по-късно вземат значително участие в организирането на Съюза за закрила на децата в България.

Както законодателството за деца в България, така и постепенно развилата се социална чувствителност

към работещите деца, към бедните деца и майките, остават ограничени до войните главно в рамките на градовете. Около различните групи градски деца, включително и бездомни, безнадзорни деца и деца - слагинчета и прислужници се съсредоточават и дискусиите в пресата. В градовете остават съсредоточени и женските дружества - дори през двадесетте години има само 9 селски женски дружества в България.

Все пак откритите нови социални заведения в столицата и други големи градове: детска клиника, детски ясли, както и създаването на нови благотворителни дружества надхвърлят непосредственото си регионално значение и стават центрове, от които темата за децата и грижите за тях все повече навлиза в обществения диалог. Открити са някои от проблемите - детска смъртност, хранене на учениците, както и някои групи нуждаещи се деца. Създаването на детски ясли за изоставени деца е и първата - макар и доста закъсняла стъпка към осъзнаването, че обществото трябва да се погрижи за тези деца. За дълг на обществото и държавата пред децата става дума, но не и за правата на децата. Ето защо и отделните грижи за децата не са поставени на обща правна и законодателна основа и липсва закон за закрила на децата, който да регламентира задълженията на обществото към тях.

Годините на войните 1912 - 1918 засилват както спонтанното търсене на различни форми на взаимна помощ, така и спектъра на организираните благотворителни прояви. В навечерието на Балканската война по инициатива на царица Елеонора в София е организиран курс за самарянки, ръководен от Българската организация на Червения кръст. На преден план в годините на войните излиза и дейността на многобройните женски дружества. Много жени се включват в различните инициативи на Червения кръст. Тази тяхна

дейност има важно значение от гледна точка на бъдещата благотворителност за деца, защото немалко от тези жени, които участват като доброволки - самарянки и медицински сестри във войните, по-късно ще видим сред най-активните деятелки на обществената благотворителност за деца след войната.³³

Зачестилите през войната криминални прояви на деца, най-често принудени да крадат за себе си и семействата си, предизвикват и създаването в София на дружество за борба с детската престъпност. То се създава през 1917 г. и има за цел да помогне на тези деца, да буди интерес в обществото към този социален недъг и да устрои възпитателни заведения. То устройва т. нар. "Дом на човещина", където да бъдат настанявани децата с криминални прояви.³⁴

В края на войната благотворителната дейност започва да се окуражава по-силно от държавата. Учредено е специално държавно отличие за благотворителна дейност - орден за човеколюбие. Предвидена е негова разновидност за жени със заслуги за благотворителността.³⁵

Проявите на социална чувствителност в първите две десетилетия на двадесети век развиват обществена нагласа за благотворителност, която макар и почти да не излиза от рамките на градовете, създава многобройни свои обществени структури: женски, червенокръстки и християнски дружества, дружества за организиране на безплатни трапезарии, за издръжка на сираци и болни деца и т. н., като дава и началото на проучването на социалното положение на децата в отделни селища. По време на войните - и особено през Първата световна война тези граждански инициативи се засилват. Продиктувани от обществена загриженост за отделни групи деца: сираци, бежански деца, деца с криминални прояви, те създават условията за координиране на усилията за подпомагане на всички групи нуждаещи се деца.

4.2. Възникване на международното движение за закрила на децата

Първата световна война и времето непосредствено след нея правят наложително съгласуването на действията на отделните благотворителни организации и то не само в национален, но и в международен план. Войната създава в цяла Европа големи групи от хора, които се нуждаят от спешна обществена подкрепа: военноинвалиди, сираци от войните, семейства на военнопленници, бежанци, оставени без надзор деца. Преместването на границите и големите движения на бежанци и емигранти правят невъзможно решаването на техните проблеми само в рамките на една страна. Особено тежка е ситуацията в победените страни. По време на войната единствената организация, която успешно координира дейността в отделните страни е Международният Червен кръст. Ето защо и опитът да се изгради международна организация за закрила на децата е свързан с организационните структури на Червения кръст.

През 1919 г. английската учителка Еглантин Джеб основава дружеството "Спасете децата" с подкрепата на Международния червен кръст.³⁶ Смята се, че непосредственият повод за тази нейна инициатива е дал Чарлз Бъкстон, съпруг на сестрата на Еглантин Джеб, който още през 1913 г. я запознава със страданията на бежанските деца от Македония и я привлича към благотворителна дейност на Балканите.³⁷ По време на Първата световна война двете сестри основават Комитет за борба с глада, който дава началото на фонда "Спасете децата". През 1920 г. "Спасете децата", Международният комитет на Червения кръст в Женева и Швей-



царският комитет за помощ на децата слагат началото на международния съюз за закрила на децата в Женева. Още в първите пет години Съюзът успява да събере и раздаде в различни страни за подпомагане на нуждаещи се деца повече от сто милиона златни франка.³⁸

Еглантин Джеб е представителка на онези хора и обществени среди в Англия, за които бедността и страданието нямат национална окраска не само в мирно време, но и в годините на враждеб-

ност и омраза по време на войната. Неутралността на хуманизма в този светоглед контрастира с всеобщите настроения в първите години на войната, но в нейния край и в следвоенното време вече много хора са склонни да виждат бедността и страданието, причинени от войната без предубежденията и пристрастието на едната или друга страна. Това прави възможно и създаването на международно движение за закрила на децата. С инициативите за тяхната закрила те получават особен статут на субекти във военните конфликти, които независимо от кого и срещу кого се води войната, винаги са жертва.

Самата тя от видно протестантско семейство, Еглантин Джеб успява да привлече и Католическата църква към подкрепата на фонда "Спасете децата". Някогашната студентка по история гледа далеч в бъдещето на света като общо отечество на всички хора. Тя е при-

ета от Папа Бенедикт XV, който обещава поддръжка на подетото от нея дело.

"Всяка война се води срещу децата" - обобщава Еглантин Джеб.³⁹ Тя достига до извода, че международната дейност за закрила на децата има нужда от официално деклариране на правата на децата, независимо в коя страна се намират те. Тази декларация трябва да бъде формулирана с прости думи, да бъде разбираема, лесно преводима на други езици. Тя успява да намери контакти с Обществото на народите, където идеята е приета с готовност. В един безоблачен неделен летен ден на 1922 г., разхождайки се из околностите на Женевата близо до езерото, тя формулира основните моменти в първата Международна декларация за правата на детето.⁴⁰ Окончателният текст е приет през 1924 г. в Женева, а декларацията започва да се нарича Женевска декларация:

"С тази декларация за правата на детето, наречена "Женевска декларация", мъжете и жените от всички народности, признавайки, че човечеството трябва да даде на детето всичко, което има най-добро, потвърдяват своите задължения, вън от всякакви съображения за раса, народност и вяране:

1. Детето трябва да бъде поставено в положение да се развива правилно телесно и душевно.

2. Гладното дете трябва да бъде нахранено, болното дете да бъде лекувано, недоразвитите деца трябва да бъдат насърчени, заблудените деца трябва да бъдат вразумени, сираците и изоставените трябва да бъдат подпомогнати и прибрани.

3. Детето трябва първо да получава помощ във време на беда.

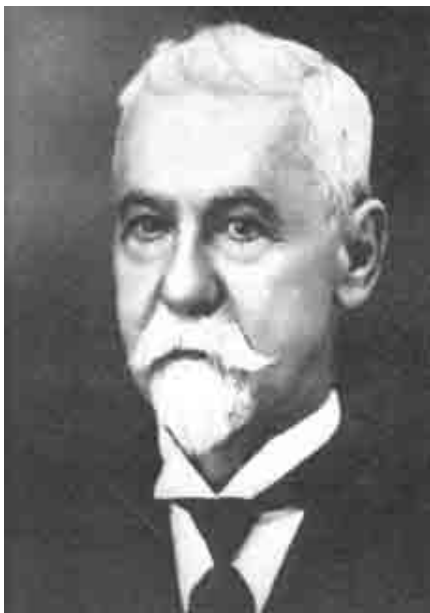
*4. Детето трябва да бъде подготвено да изкарва прехраната си и трябва да бъде защитено от всяко изко-
ристяване.*

*5. Детето трябва да бъде възпитавано в съзнание, че най-добрите си качества то трябва да употреби в ус-
луга на своите братя".⁴¹*

Женевската декларация е приета в много стра-
ни като официален документ. Френското правителст-
во например смята, че нейният текст трябва да стои
на видно място във всяко училище.⁴² Още веднага тя е
преведена на близо 40 езика, между които и на бъл-
гарски. Тя е първият международен документ, който
прави опит да създаде единна основа на отношението
към децата. В продължение на няколко десетилетия
Женевската декларация вдъхновява грижите към бол-
ните, гладни и нуждаещи се деца в различни страни.
Женевската декларация показва историческата връз-
ка между движението за закрила на децата и благотво-
рителността за деца и проблематиката на правата на деца-
та. Днес се смята, че Женевската декларация за правата на
детето, която е първият значим документ от такъв харак-
тер, носи патерналистичния дух на времето, поставяйки из-
цяло съдбата на детето в ръцете на възрастните.⁴³ Заедно с
духа на своето време, обаче тя носи не само хуманистич-
ния патос на своите създатели, но и дълбоко обновление в
отношението към децата, поставяйки на преден план про-
блема за правата на детето.

През 1924 г. Женевската декларация е официал-
но приета от Обществото на Народите.

4.3. Създаване на Съюза за закрила на децата в България



Проф. д-р Стефан Ватев

Като към победена страна с много гладуващи, особено бежански деца, Международният съюз за закрила на децата веднага проявява интерес към България. За учредяването на българска организация в духа на Женевската декларация за правата на детето, Международният съюз за закрила на децата се обръща към организацията на Червения кръст в България.⁴⁴ Международният съюз търси начини да се помогне преди всичко на бежанските деца.

През 1924 г. българското дружество на Червен кръст е поканено да избере двама представители, които да участват в четвъртия международен конгрес за закрила на децата във Виена и Будапеща през октомври същата година. Конгресът е посветен на приложението на Женевската декларация и на помощта за децата на Балканите (бежански деца, гръцки и турски деца), децата в кавказките републики и руските и украински деца. По решение на дружество Червен кръст проф. д-р Ватев и д-р Киров свикват представители на всички институции, които се занимават с детството, за да обсъдят *"положението*

на официалната и частна грижа за детето у нас и да се образува един постоянен съюз за закрила на децата в България, като възприемат за основа Женевската декларация за правата на детето и останат като клон от Международния съюз".⁴⁵

На конгреса проф. Ватев настоява за спешна помощ на Международния съюз за бежанските деца в България поради и без това крайно тежката ситуация на децата в страната. Проф. Ватев е впечатлен от законодателството и различните институции за деца в Австрия и Унгария, както и от дейността на съюзите за закрила на децата в отделните страни, представени на конгреса. Така се ражда идеята и в България да бъде създаден Съюз за закрила на децата, който да се ръководи от принципите на Женевската декларация, да привлече международни помощи за децата в България и да обедини усилията на различни институции.⁴⁶

Помощта на Международния съюз за закрила на децата не закъснява. През януари 1925 г. в България пристига и представителка на Международния съюз за закрила на децата - Фредерика Фройнд.⁴⁷ Непосредствената ѝ цел е създаването на структура и в България за организирането на широка акция за подпомагане на бежанските деца, а няколко месеца по-късно - за пострадалите от гръцкото нахлуване в Петричко деца.

Простигналата по покана на проф. Ватев Фредерика Фройнд учудва мнозина в България със своята младост. Маркар и на 23 години обаче, тя има зад себе си няколко години работа като доброволка на Червения кръст и е сред основателките на международния съюз за закрила на децата. В България тя остава повече от четири години и участва активно в изграждането на българския съюз за закрила на децата.

През месец юни 1925 г. Съюзът за закрила на децата в България е учреден като за негов председател е избран проф. Ватев.⁴⁸ През август Министерството на вътрешните

работи и народното здраве утвърждава и неговия устав. Още веднага след това уставът е публикуван на български и френски език.

Според устава Съюзът за закрила на децата в България има за цел *"да се грижи за всестранното физическо и духовно развитие на детето"*.⁴⁹ Той има за задача да поощри и обедини всички усилия в страната, които имат за цел да подготвят и осигурят едно добро настояще и бъдеще на българското дете. Той си поставя за задача борбата с детската смъртност, борба за законодателство за закрила на майката и детето и насърчаване на откриването на институти на майката и детето, уреждане на "Ден на детето", здравна просвета за правилно гледане и хранене на децата, обединяване на всички дружества, учреждения и лица, които желаят да се грижат за децата.

Особен приоритет на Съюза са сираци, деца на бедни родители, деца - работници, подхвърлени деца, незаконородени деца, деца с порочни наклонности, безприютни деца, деца с телесни недостатъци. Именно тяхната закрила трябва да е предмет и на специално законодателство според Съюза.⁵⁰

Според устава на Съюза за закрила на децата той е чужд на всяко партийно влияние и религиозна пропаганда. Съюзът е член на международния съюз в Женева. В организационно отношение той има амбицията да открие свои клонове във всички градове и по-големи села.

Членове на съюза според устава на СЗДБ по право са министрите на външните работи и изповеданията, на вътрешните работи и народното здраве, на просвещението, на правосъдието, на търговията, промишлеността и труда, представители на религиозните институции в страната, председателят на българското дружество "Червен кръст", кметът на столицата и председателят на софийската окръжна постоянна комисия, ректорът на университета, директорът на де-

тската клиника и др. Чрез това уставно положение Съюзът се стреми максимално да ангажира държавните институции. Същият стремеж е насочен и към привличането на съществуващите дружества, които имат отношение към децата. Съюзът обединява на първо време чрез техни делегати 22 дружества и организации като Български женски съюз, Български учителски съюз, дружеството за безплатни ученически трапезарии, дружества за борба с детската престъпност, дружество "Евдокия" (яслите) и др.⁵¹ Както се вижда в самото начало СЗДБ е столична организация, съставена от представители на разнородни институции и дружества. В това начало Съюзът обединява един елит, съставен от учени: лекари и педагози, политици и обществени дейци и пр. хора, които бездруго в повечето случаи се познават и са в контакт помежду си. Но не е достатъчно да се обедини този елит. Необходимо е организационна мрежа, която да обедини много хора в цялата страна и достигне навсякъде, където растат деца.

С идването си в България представителката на Международния съюз за закрила на децата Фредерика Фройнд се заема и да търси хора, с които да може да работи за подпомагането на бежанските деца. Тя търси личности извън професионалните кръгове, които да са готови за организирана обществена благотворителност. Още в първите няколко месеца тя се сближава с Констанца Ляпчева.⁵²

Констанца Ляпчева не е първата в историята съпруга на български министър-председател, ангажирана с благотворителна дейност. Преди нея като председателки на различни дружества виждаме по-възрастните Екатерина Каравелова, Р. Данева, Юлия Малинова, съпруги съответно на Петко Каравелов, д-р Стоян Данев и Александър Малинов. С благотворителна дейност по-късно е известна и Евдокия Петева-Филова, съпругата на Богдан Филев. Всяка една от тези жени е личност, незаслужено подминавана от историческата памет.



Констанца Ляпчева

Екатерина Каравелова и Констанца Ляпчева обаче посвещават голяма част от живота си на благотворителност и обществена дейност. За Констанца Ляпчева това не е светски ангажмент. След смъртта на Андрей Ляпчев в края на 1933 г. тя хвърля все повече сили в работата на Съюза за закрила на децата като негова подпредседателка и по-късно поема неговото ръководство като председателка до смъртта си в 1942 г.

Когато през 1926 г. Констанца Ляпчева с готовност се присъединява към акцията на Фредерика Фройнд в подкрепа на бежанските деца, тя едва ли подозира, че идеите на Женевската декларация и работата в СЗДБ ще се превърнат изобщо в дело на живота ѝ. Участието ѝ има още на първо време непосредствено практическо значение. Като съпруга на току-що назначения министър-председател тя разполага с широки контакти, самата тя е преминала в навечерието на Балканската война курса за самарянки и се е грижила като дороволка за болните войници по време на войната. "Гений на практичното" - така я наричат близките ѝ. Човек на непосредственото действие и здравия смисъл, още като съвсем млада тя се налага с качествата си на човек на дълга. Въпреки разликата във възрастта - Констанца Ляпчева е на 40 години, а Фредерика Фройнд - едва на 23, за кратко време между двете жени се поражда близко приятелство, което продължава до смъртта на Фредерика Фройнд - Смол в 1937 г.

"През студентите януарски дни - се казва в първия годишен отчет на СЗДБ - двете ратнички на благотворителността, г-жа Ляпчева и г-ца Фройнд, не жалейки удо-

бства и спокойствие се отзоваха в Месемврия и откриха детска кухня за 280 бежански деца, не след много те откриха такива в Кору кьой - за 50 бежански деца и в Бяла - за 200 бежански деца. Благодарение на това, че работата се взе присърце и се даде добра и икономична организация, кухните продължиха да дават топла и изобилна храна на 530 деца до юли 1926г."⁵³

В началото на 1926 г. в София пристига и Еглантин Джеб. Тя идва да подпомогне организационното стабилизиране на Съюза, да се срещне с неговите ръководители и да се запознае с положението на бежанските деца. След това Еглантин Джеб заминава за Бургас и близкото бежанско село Атолово, което се строи със средства от фонда "Спасете децата". Така първите стъпки на Съюза за закрила на децата в България са съпроводени от непосредственото съдействие на Международния съюз.

През юли 1927 г. пак благодарение на усилията на Международния съюз за закрила на децата се създава към столичното полицейско комендантство в София дом за настаняване на скитаци, безпризорни деца и деца, принудени да просят. Още в първите няколко месеца през дома, наречен "Спасете децата" преминават 141 деца.⁵⁴

През 1927 г. СЗДБ поема и организирането на честването на Деня на детето, за което е създаден комитет под председателството на княгиня Евдокия. На този ден са събрани 880 000 лева за подпомагане на летните детски колонии. Излиза от печат и първият брой на сп. "Ден на детето" с текста на Женевската декларация за Правата на Детето и статии за правната защита на децата, за детския труд, за грижите за децата в другите страни и други проблеми на децата. Честването на "Деня на детето" в цялата страна е първият опит на СЗДБ да превърне грижите за децата в България в национална програма. За тази цел "Ден на детето" публикува специални обръщения към гражданите от цар Бо-

рис, от министър-председателя Андрей Ляпчев и от софийския митрополит Стефан.

Това са първите прояви на Съюза. В първите 1-2 години на организираната дейност - докъм 1927 г. в дейността на СЗДБ, който все още е малка организация с еkleктичен състав, надделява международната подкрепа и червенокръстката традиция. В тези първи месеци Съюзът няма собствена канцелария и ползва канцеларията на Червения кръст, откъдето проф. Ватев води и неговата кореспонденция. Тези месеци са посветени преди всичко на разширяване на здравната помощ за деца. Организирана е детска здравна изложба, придружавана от беседи за отглеждането на детето при непосредствената помощ на Червен кръст и Дирекция на народно здраве. Направена е и първата анкета за проучване на живота (главно хигиена, хранене и социалнозначими заболявания) в близките до София села.⁵⁵

Съюзът, чието ръководство включва представители и на други обществени организации и съюзи, се опира и на техните благотворителни традиции, особено на дружествата за подпомагане на сираци, на Българския женски съюз и местните му дружества, на червенокръстки дружества, на благотворителните инициативи на царското семейство, на частни лица и международни благотворителни организации. Той поддържа непосредствени контакти не само с Международния съюз за закрила на децата, но и с Американската блискоизточна фондация, като получава помощи и подкрепа от тях. Със съдействието на Международния съюз за закрила на децата е устроена и канцеларията на СЗДБ, като международната организация поема първите ѝ разходи.

До края на 1926 г. са учредени клонове на Съюза в Ловеч, Кюстендил, Варна, Шумен, Разград, Русе, Пловдив, Плевен и Самоков.⁵⁶ Но създаването на Съюза, както и празнуването на Деня на детето отеква чрез местния печат и в други градове, където още няма местни дружества. В тези

първи месеци Съюзът се съсредоточава върху видимите групи нуждаещи се деца: децата на бежанците, а след това децата на пострадалите през Чирпанското земетресение семейства. Заедно с това Съюзът се насочва към създаване на организационна мрежа, чрез която да избегне опасността да остане в периферията на публичното пространство, като една от многото столични организации. Тази организационна мрежа трябва да обхване цялата страна, да открие всички групи нуждаещи се деца и изгради постоянно действащи структури за тях.

Решаващ принос за по-нататъшното развитие на Съюза като обединителен център на грижите и благотворителността за деца в България имат две събития: създаването на институцията на т. нар. учителки-съветнички през 1927 г. и началото на списание "Нашето дете" през 1928 г.

Бележки:

1. Ст. Ватев, Спасете децата, сп. Ден на детето, бр. 3, 27 окт. 1929 г. Също в сп. Нашето дете, кн. 1, 1929г.

2. Благотворителността за децата в България е предмет на ограничено проучване. Вж. Александър Величков, Американската благотворителност в България между двете световни войни, С., 1994, Л. Върбанова, Спонсорство и дарителство в България, С., 1997, Йорданка Захаријева, Обществени грижи и благотворителни прояви за деца в Кюстендил в годините между двете световни войни (Дипломна работа), Благоевград, 1997.

3. B. Bolognese- Leuchtenmueller: Unterversorgung und mangelnde Betreuung der Kleinkinder in der Unterschichtenfamilien als soziales Problem des 19. Jahrhunderts, in: Wirtschafts - und sozialhistorische Beitrage. Festschrift fuer Alfred Hoffmann zum 75. Geburtstag /Hg. von H. Knittler/, Wien 1979.

4. K. Kaser, Die Findelkinder der Oststeiermark, vom 19 bis ins beginnende 20. Jahrhundert, Zeitschrift des historischen Vereins fuer Steiermark /Hg vom F. Posch u. G. Pferschy/, Graz, 1987, S. 277 -

295.

5. Вж. L'Homme Z. W. G., 5. Jg./H.2 - Fuersorge.
6. Вж. A. Lindenmeyr, Poverty is Not a Vice: Charity, Society and State in Imperial Russia, Princeton, New Jersey, 1996.
7. Вж. B. Weniger, Die Entstehung und die Entwicklung der Oesterreichischen Gesellschaft "Rettet das Kind", Diplomarbeit, Karl Franzens Universitaet Graz, 1991.
8. Вж. Социални грижи на Виенската община, Пловдивски общински вестник, бр. 103 и 104, 1 март 1932 г.
9. Вж. В. Давидова, История на здравеопазването в България (Очерци), С., 1956, с. 110 - 119.
10. Пак там. По същото време започва да излиза и сп. Училищна хигиена под редакцията на В. Георгиев.
11. Вж. Ст. Ватев, Дейността на здравно-съвещателните станции за майки и деца 1924 - 1929, С., 1930.
12. Вж. В. Давидова, пос. съч., 113.
13. Вж. Н. Чакъров (отг. ред.), История на образованието и педагогическата мисъл в България, т. 2, С., 1982, с. 95 - 99.
14. Вж. Доклад до Негово Величество Фердинанд I Цар на България по случай 25 годишнината от възшествието му на българския престол 1887 - 1912 от Министерския съвет, С., 1912, с. 81-82.
15. Вж. К. Камбосев, Движението на населението и смъртността на децата в България, Здраве, Видин, 1903 г., А. Недялков, Детската смъртност в България и средствата за борба с нея, С, 1911.
16. Вж. Н. Долапчиев, Правно положение на нашето дете, В: Ръководство за учителки-съветнички, изд. на СЗДБ, С., 1933, с. 301-314.
17. Вж. И. Янулов, Държава-убийца и държава-възпитателка на децата, 1906, Същият, С какво се хранят и обличат българските ученици, Списание на БАН, Клон историко-филологически и философско-обществен, кн. IV, 1912 г., с. 123 -143. В тази статия И. Янулов коментира резултатите от анкетата за условията на живот и трудовата ангажираност на учениците в Панагюрище, проведена в 1906 г. малко след приемането на закона за женския и детски труд. Той приканва учителите да събират сведения за материалните условия на живот на учениците.
18. Д-р Н. Долапчиев, Правното положение на нашето дете, в: Ръководство за учителки-съветнички, С., 1933, с. 301 - 314. Д. Николов, Закони за женския и детски труд у нас, сп. Ден на детето, бр. 2, 29.11.1928.
19. Вж. А. Бараков, Закрила на детския труд у нас, Сп. Ден

на детето, бр.10, 26 април 1936.

20. Д. Мишев, Софийските деца-голтаци и тяхното зловредно влияние върху учениците, Църковен вестник, г. V, бр. 27, 1904 г. Статията е писана по повод на конференция в София по този проблем и проведената анкета сред безпризорните деца.

21. Това е впечатлението, което се създава от начина, по който се разглежда историята на дарителството и благотворителността у нас. По-детайлни проучвания на местните традиции и постижения в благотворителността биха могли да създадат по-прецизна картина на миналото на тази дейност у нас.

22. Д-р Н. Михайлов (председател на дружеството за устройване на безплатни ученически трапезарии в столицата), Как се явиха и развиха безплатните ученически трапезарии у нас, Сп. Ден на детето, бр. 5, 26 април 1931 г. В началото на века отделни благотворителни дружества в Пловдив, Бургас и други градове също устройват безплатни трапезарии.

23. Вж. Н. Гашаров, Благотворителността в Пловдив, Пловдивски общински вестник, бр. 96 - 98, 14.януари 1932г.; Нашата детска колония "Здравец", общински вестник "Велико Търново", бр. 12, г. VI, 12 август 1929г.

24. Вж. Доклад до Негово Величество..., с.69.

25. Вж. В. Давидова, пос. съч, с. 115.

26. Вж. Ив. Руменов, Когато зреееш гроздето, Документална повест по дневника на Дико Русев, О'Махони, С., 1997, с. 13.

27. Сиропиталище "Битоля", вж. в. Македония, бр. 1839, 7. дек. 1932 г., също: Г. Трайчев, Сиропиталище "Битоля", в. "Македония", бр.1466, 8. IX. 1931 г.

28. Ю. Малинова, Нужда от организация на нашите сиропиталища, Ден на детето, бр. 3, 27 окт. 1929 г.

29. Вж. А. Величков, пос. съч., с. 8.

30. Вж. Ст. Ватев (съст.), Юбилейна книга, Кратък преглед върху историята, задачите и дейността на българското дружество "Червен кръст" 1885 - 1935, С., 1936, с. 130 - 160.

31. Вж. П. Драгоев, Моите разговори с Екатерина Каравелова, сп. Летописи, 1996/11-12, с. 14 - 42.

32. И. Янулов, Общественото подпомагане в България, сп. Обществено подпомагане, г. I, кн. 1, ян. 1935 г.

33. Вж. Мария Хаканова (сестра - самарянка), За царица Елеонора, В: Възпоменателен сборник "Епопея на българския воин", г. III, С., 1932, с. 2 - 15. Като самарянка през войните работи и една от най-изтъкнатите деятелки на благотворителността за деца -

Райна Цанева. Вж. Й. Захаријева, пос. съч.

34. Вж. Ив. Иванов, Грижите за морална и правова закрила на детето, Сп. Ден на детето, 26 април 1936 г.

35. Носителки на дамския орден за човеколюбие са само две българки - Екатерина Каравелова и Констанца Ляпчева, Вж. Т. Петров, Ордени и медали в България, С., 1998, с. 139.

36. G. van Bueren, The International Law on The Rights of the Child, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston/London, 1995, p.39-51.

37. Вж. статията за Еглантин Джеб, сп. Нашето дете, 1929/3, с. 1.

38. Вж. В. Weniger, пос. съч., с. 2 - 11.

39. G. van Bueren, пос. съч., пос. стр.

40. Пак там.

41. Текстът на Женевската декларация за правата на детето се цитира по сп. Ден на детето, бр. 1, г. 1, 8 май 1927 г.

42. G. van Bueren, пос. съч. пос. стр.

43. Д-р В. Тодорова, Конвенцията на ООН за правата на детето и българското законодателство, сп. Правата на човека, кн. 1/1997, с. 27 - 36.

44. Вж. Отчет на настоятелството на СЗДБ от 1.1.1926 до 25.2.1927г., с. 3, също: Проф. Ст. Ватев, IV Международен конгрес за благо на децата, станал във Виена на 6-8 и в Будапеща на 9-11 октомври 1924 г., Хиг. списание, бр. 9, февруари 1925г.

45. Ст. Ватев, IV международен конгрес...

46. Пак там.

47. Вж. Отчет...(като бел.44). За Фредерика Фройнд вж. също: К. Ляпчева, Госпожица Фройнд, приятелката на българските деца, сп. Обществено подпомагане, 1939/8 и 9, с. 285 - 286.

48. Изтъкнатият български учен и общественик професор Стефан Ватев (1866 - 1946) е основоположник на съвременната българска педиатрия, автор на повече от 300 труда по педиатрия, организация на здравното дело и антропология. Завършил медицина в Лайпциг и специализирал педиатрия, той още в 1898 г. е приет за член на Българското книжовно дружество. Освен с научната си дейност, той е известен с популяризирането на здравни знания, особено по отношение на детското здраве. От основаването на Съюза за закрила на децата до 1940 г. той е негов председател и главен редактор на сп. "Нашето дете". Вж. за него В. Топузов, П. Серафимов, Проф. д-р Стефан Ватев, С., 1981.

49. Вж. Устав на Съюза за закрила на децата, С., 1925.

50. Пак там.
51. Вж. Отчет... (като бел. 44).
52. Констанца Ляпчева (1887 - 1942) е родена в Пловдив. Учи в Швейцария. През 1911 г. завършва курсовете за самарянки в София и участва като самарянка в Балканската война. Вж.
53. Отчет... (като бел.44).
54. Пак там.
55. Пак там.